

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:

**Домашня інфраструктура в умовах вимушеної міграції:
переселенці з України до Великобританії**

Виконала студентка 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
«Соціологія», групи – ССО-19Б

Чабан Марія

Наукова керівниця: доцентка,
кандидатка соціологічних наук

Вікторія Серeda

Співконсультантка: д.і.н., проф.

Оксана Міхеєва

Львів 2023

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Дім в умовах міграції	5
1.1. Вимір дому: фізичний та емоційний.....	5
1.2. Мультимасштабність дому в просторовому та часовому вимірах	7
1.3. Відтворення дому мігрантами	10
1.4. Дослідження дому в умовах міграції	15
Розділ II. Дизайн дослідження	17
2.1. Метод: напівструктуроване глибинне інтерв'ю	17
2.2. Інструментарій дослідження.....	23
2.3. Теоретична інтерпретація базових понять	24
Розділ III. Домашня інфраструктура українських мігрантів	27
3.1. Уявлення українських мігрантів, пов'язані із домом.....	27
3.2. Мережа контактів як складова домашньої інфраструктури	29
3.3. Інтер'єр як складова домашньої інфраструктури.....	33
3.4. Апропріація простору українськими мігрантами.....	37
3.5. Культурна адаптація українських мігрантів	38
Висновки	42
Список джерел і наукової літератури	
Додаток 1	

Вступ

Актуальність:

Багато українців виїхало за кордон у зв'язку з війною. Мігруючи в інші країни через війну українці вимушені залишати свої дома в Україні та створювати нові за кордоном. Відтворення дому на новому місці не є простою задачею, оскільки, переїжджаючи до Великобританії, українці залишають в Україні не лише своє житло, але також і інші аспекти життя: сім'ю, друзів, роботу, побут та інші звичні речі, простір та оточення. Українські мігранти опиняються вирвані зі звичного соціокультурного контексту та поміщені в нове середовище з іншою мовою, культурою, церквою, законами, нормами та правилами. Для того, аби адаптуватися на новому місці у Великобританії, українці вимушені пристосовуватися до нового образу життя, приймаючи правила країни та підлаштовуючи свої дії та поведінку під норми британського суспільства.

Для того, аби зробити середовище, в якому опиняються українські мігранти, більш комфортним для них та сприяти їхній інтеграції в нове суспільство, важливим є розуміння, яких саме елементів дому не вистачає українцям у Великобританії для того, щоби почуватися як вдома, та які стратегії вони застосовують для відтворення відчуття дому.

Мета: Окреслити основні компоненти, з яких складається домашня інфраструктура українських мігрантів у Великобританії.

Для того, аби досягти вищезазначеної мети, маємо виконати наступну низку завдань:

1. Здійснити теоретичну інтерпретацію базових понять: інфраструктура; значущий інший; мережа контактів; апропріація простору; адаптація; інтеграція.

2. Дослідити уявлення про дім українськими мігрантами.

3. Дослідити практики українських мігрантів, спрямовані на відтворення відчуття дому.

4. Дослідити взаємозалежність між уявленнями про дім та практиками щодо відтворення відчуття дому мігрантами.

Об'єкт дослідження за проблемою: домашня інфраструктура вимушених мігрантів

Об'єкт дослідження за носієм проблеми: українські мігранти у Великобританії

Предмет дослідження: складові домашньої інфраструктури вимушених мігрантів

Гіпотези:

1. Мігранти відтворюють відчуття дому через інтерактивний процес використання простору на новому місці і трансформації себе.

2. Мігранти використовують стратегію облаштування житла у відповідності до власного уявлення про дім для відтворення відчуття дома.

3. Мігранти активно будують нетворкінг на новому місці, таким чином створюючи прив'язаність до місця та відчуття дому.

Дипломна робота складається з: вступу, 3 розділів, висновків, списку джерел і наукової літератури, який налічує 23 позиції, та додатку.

Розділ I. Дім в умовах міграції

1.1. Вимір дому: фізичний та емоційний

Хоча слово «дім» відноситься до найпростіших слів, які вживаються кожен день, а його значення здається самоочевидним, воно зовсім не є однозначним, оскільки в нього можуть вкладатися різні сенси. Семантичне значення слова «дім» залежить від контексту та області науки, в якій воно застосовується. Немає жодного сумніву в тому, що дім є одним з найважливіших аспектів у житті людини, але що саме ми маємо на увазі, говорячи про дім?

Незважаючи на те, що в повсякденному житті людини дім часто сприймається як належне через його непомітну присутність на фоні більш виражених та «яскравих» аспектів життя, можна сказати, що дім займає центральне місце в житті людини. Саме навколо дому зосереджується наша повсякденна діяльність та розгортаються життєві стратегії, адже дім є тією категорією, яка на когнітивному рівні слугує початковою точкою пізнання світу людиною [20, с. 92]. Іншими словами, дім є першим досвідом знайомства людини з реальністю та безпечним і комфортним майданчиком, із якого вона пізнає навколишній світ. Подальше знайомство із зовнішнім світом розгортається навколо цього простору: людина відкриває для себе світ навколо свого дому, поступово збільшуючи відстань, але кожен раз повертаючись назад у знайомий простір. Більше того, саме поняття «зовнішнього світу» стає можливим через протиставлення «не зовнішньому світу», тобто дому. Таким чином можна розділити два протилежні поняття: дім - стає, безпечне та знайоме місце - та світ за межами дому - динамічний простір, сповнений невідомого та небезпечного. В цьому сенсі дім є певною основою, за допомогою якої людина вибудовує стосунки з навколишнім світом та орієнтується в ньому [15, с. 181].

Навіть із такого короткого переліку характеристик та властивостей дому стає зрозуміло, що тут ідеться не лише про фізичну споруду, в яку людина повертається наприкінці дня, адже поняття дім є набагато ширшим за своїм змістом та складнішим за своїм визначенням. Фізична же споруда сама по собі - будинок, квартира або кімната - не завжди означатиме дім в розумінні того, як людина почуває себе в певному місці. Як пише П. Бокані, «дім - це особливий вид відносин із місцем» [8, с. 4], підкреслюючи важливість не стільки місця як такого, як його сприйняття людиною. Таке визначення дозволяє виділити дві складові поняття «дім» - фізичну - тобто фізичний простір, який людина вважає своїм домом, та емоційну - ті особливі відносини із місцем, які будуть відрізнятися для кожної людини. Фізична складова є важливою, оскільки відчуття дому зазвичай людина пов'язує із конкретним місцем, але без емоційної складової місце буде залишатися просто точкою на мапі.

Для уникнення плутанини при використанні слова «дім» в подальшому ми будемо послуговуватися словосполученням «фізичний» та «абстрактний» дім для розрізнення понять «будівлі» та «відчуття», яке має людина по відношенню до певного місця. Таким чином «абстрактний дім» буде описувати саме емоційне чи психологічне відчуття безпеки, комфорту, знайомства та приналежності, які є дуже суб'єктивними та можуть відрізнятися в залежності від конкретної людини та обставин. Саме через суб'єктивність відчуття дому різні люди будуть описувати свої відчуття стосовно дому та властивості, якими вони наділяють це поняття, по-різному. Це може бути сам факт володіння фізичним домом, який породжує відчуття контролю, безпеки та спокою, але також і стосунки зі значущими іншими або певна діяльність - все те, що А. Рапопорт [19, с. 29] об'єднує спільною назвою «психічний стан» для позначення абстрактного дому.

На перший погляд таке широке змістовне наповнення поняття абстрактного дому може здаватися занадто нечітким, таким, що потребує

звуження та уточнення. Проте ми навмисно об'єднали всі ці аспекти в одну групу на початку нашої роботи для протиставлення їх фізичному дому, щоб окреслити ту область, на якій буде зосереджено увагу в цій роботі, адже при дослідженні досвідів мігрантів нас буде цікавити саме психічний стан - відчуття спокою, приналежності, знайомості, безпеки та контролю.

П. Бокані виділяє три головних компоненти, які відповідають за відчуття дому в людини. Перший - це відчуття особистої безпеки та недоторканості, яке виникає внаслідок перебування у власному місці, до якого інші не мають вільного доступу. Другий компонент - фамільярність, тобто відчуття близькості та знайомості із місцем, знання фізичного простору та орієнтація в ньому, а також наявність повторюваних повсякденних практик, рутини, яка зумовлює відчуття стабільності. Останнім важливим компонентом є контроль, тобто право на користування певним місцем та використання його у відповідності до власних бажань і потреб, а також передбаченні розвитку подій всередині цього місця.

Таким чином говорячи про абстрактний дім, ми говоримо про уявлення дому людиною, частково сконструйоване соціокультурними факторами, а також про потреби та бажання, пов'язані із ним.

1.2. Мультимасштабність дому в просторовому та часовому вимірах

Як вже згадувалося вище, для абстрактного дому є важливими такі атрибути, як безпека, фамільярність та контроль - все те, що імпліцитно вказує на наявність фізичного дому, адже тільки за умови наявності фізичного житла ці атрибути можуть бути реалізовані у своєму повному значенні. Ракофф [18, с. 94] пише, що саме володіння домом, у значенні наявності власного житла, робить можливим контроль, відчуття безпеки та сімейне життя, на які підсвідомо очікують індивіди від свого матеріального дому.

Безумовно, фізичний дім є важливим для реалізації атрибутів абстрактного дому, але чи це означає, що межі фізичного та абстрактного домів будуть збігатися? Іншими словами, наскільки відчуття дому прив'язано до конкретної будівлі, в якій живе людина? Звернувшись до літератури про дім, ми бачимо, що розмірковуючи про межі абстрактного дому, низка авторів доходить висновку про мультимасштабність цього поняття, яка передбачає вихід абстрактного дому за рамки житла та досягнення масштабів двору, району, міста чи країни. Таким чином домом людина може вважати як певну конструкцію - дім за містом, квартиру в багатоповерхівці, трейлер для подорожей або навіть лодку - так і ширші масштаби, що визначаються районом, містом, країною або навіть цілим світом.

Відчуття дому в людини не завжди обов'язково має бути по відношенню до власного житла. Домашній досвід дітей з неблагополучних сімей або людей, які стикаються з домашнім насильством, буде відрізнятися через відсутність умов, необхідних для відчуття безпеки, спокою та розслаблення. Домашній досвід також може відрізнятися в залежності від соціально-демографічних факторів. Наприклад, якщо сім'я дотримується традиційного поділу ролей, відповідно до якого чоловік є відповідальним за продуктивну діяльність на роботі, а жінка - за репродуктивну діяльність вдома, то домашній досвід чоловіків та жінок у таких сім'ях буде відрізнятися: дім буде слугувати місцем відпочинку для чоловіків, у той час як для жінки - місцем роботи [7, с. 16].

Є також багато інших прикладів, коли житло може не слугувати домом для людини: якщо в людини є досвід бідності під час проживання в певному житлі; досвід поганих стосунків із членами родини, як, наприклад, неприйняття батьками гомосексуальності своєї дитини; погані житлові умови; досвід домашнього арешту - всі ці фактори можуть впливати на негативний домашній досвід та створювати розрив між відчуттям дому та житлом [7, с. 10].

Натомість, відсутність емоційних атрибутів по відношенню до житла не означає відсутність абстрактного дому в людини, оскільки абстрактний дім може розташовуватися на різних рівнях - від індивідуального до глобального - із чого слідує, що житло людини є важливим, проте не єдиним рівнем, на якому є можливим відчуття дому. Говорячи про мультимасштабність поняття «дім», ми маємо на увазі географічну багаторівневність відчуття дому. Таким чином на індивідуальному рівні дім розуміється як фізичний простір, житло, в якому проживає людина і по відношенню до якого людина відчуває комфорт, безпеку та приналежність. На ширшому рівні абстрактний дім може стосуватися району чи міста. В такому випадку відчуття дому може бути зумовлене наявністю значущих інших, наявністю роботи, знайомістю простору. Наступний рівень абстрактного дому - національний рівень - стосується відчуття дому по відношенню до країни чи нації, яке може бути зумовлене спільною ідентичністю, культурою та історією, або іншими факторами. Коли ми говоримо про абстрактний дім як планета - тоді такому випадку мова йде про глобальний рівень абстрактного дому.

Кожен із цих рівнів має свої характеристики та особливості, і відрізняється від інших не лише фізичним масштабом, але також природою та інтенсивністю відчуття дому. Важливо зазначити, що різні рівні абстрактного дому не є ані взаємовиключними, ані обов'язково наявні: людина може мати одночасне відчуття дому на кількох рівнях або ж не мати його зовсім. Розуміння мультимасштабності поняття абстрактного дому є важливим при вивченні відчуття дому у міжнародних мігрантів, оскільки зміни у відчутті дому можуть відбуватися на різних рівнях та мати різний ступінь інтенсивності, що особливо помітно на прикладі міжнародних мігрантів.

Мультимасштабність дому можна помітити не тільки в просторовому вимірі, але також і в часовому. Це пов'язано із тим, що дім є джерелом спогадів про минуле та амбіціями майбутнього [23]. Як джерело спогадів про

минуле дим накопичує певні події, пов'язані зі значущими іншими, прив'язуючи ці спогади до конкретного місця в конкретний часовий відрізок. Чим більше часу людина живе в певному просторі, тим більше спогадів накопичується та закріплюється за цим простором, формуючи прив'язаність до цього місця.

Як і при просторовій мультимасштабності, на прикладі міжнародних мігрантів можна помітити, як абстрактний дим може бути розташований в різних часових вимірах. Даний феномен добре ілюструє приклад переказу грошей до країни походження міжнародними мігрантами, які з тих чи інших причин виїхали зі своєї країни, але продовжують підтримувати зв'язок із нею [7, с. 205]. Таким чином створюється зв'язок між домом минулого та майбутнього: переказуючи гроші до країни походження, міжнародні мігранти таким чином підтримують зв'язок із минулим та залишають можливість повернутися назад до країни походження.

Абстрактний дим є мультимасштабним явищем в просторовому та часовому розумінні, оскільки він може бути тією чи іншою мірою прив'язаний до різних місць та різних часових проміжків. Таким чином абстрактний дим не обов'язково має базуватися в конкретному просторі в теперішньому часі, а натомість бути прив'язаний до минулого, фігуруючи лише в спогадах людини, або до майбутнього.

1.3. Відтворення дому мігрантами

Наявність дому, як фізичного, так і абстрактного, безсумнівно, є важливою в житті людини, оскільки це місце, де людина може почуватися безпечно та комфортно, місце, в якому накопичуються спогади про минуле та створюються прагнення щодо майбутнього. В певному сенсі дим є центром, довкола якого розгортається повсякденне життя людини. Але цінність дому як полягає не в наявності житла самого по собі. Як ми розглядали вище,

важливість дому зумовлюється емоційною та реляційною атрибуцією певного простору, тобто особливим відношенням людини до цього простору [8, с. 106]. Це водночас не заперечує важливість матеріальної складової дому, адже наявність фізичного дому уможлиблює необхідні атрибути абстрактного дому, такі як контроль і безпека [18, с. 94].

Поняття та значення дому для міжнародних мігрантів може відрізнятись, ускладнюючись досвідом міграції, який формує нові, інші відношення із місцем або набором місць. З одного боку досвід міжнародних мігрантів представляє цінність для «дефетишизації» значення дому [22], оскільки показує ширший спектр значення дому, в якому дім не обов'язково неодмінно є певним незмінюваним житлом, прив'язаним до конкретного місця, із яким в людини асоціюється теплі емоції, а натомість дім, як фізичний, так і абстрактний, може мігрувати паралельно із життєвим шляхом людини, як і викликати негативні емоції та асоціації, що унеможливлюють ідею «ідеального» абстрактного дому.

Водночас міграція сама по собі підсилює контраст і протиставлення дому навколишньому світу, вириваючи людину зі звичного середовища та знайомого простору, пов'язаним із її минулим через спогади, що накопичувалися протягом довгого часу.

Таким чином домашній досвід міжнародних мігрантів відрізняється від досвіду немігрантів (місцевих), або людей, які залишилися. Це пояснюється тим, що в міжнародних мігрантів потреба пошуку дому є більш гострою та вираженою, оскільки, якщо подивитися на досвід мігрантів відносно концепції мультимасштабності дому в просторі, можна сказати, що міжнародні мігранти переживають розставання з домом на кількох рівнях одночасно, залишаючи дім не тільки на індивідуальному рівні, тобто домівку, але і на рівні району, міста і країни походження. Вираженість питання пошуку або створення нового дому та створення емоційного зв'язку із новим місцем зумовлюється проблематичністю його реалізації на практиці,

оскільки міжнародні мігранти стикаються із низкою факторів, що ускладнюють відтворення дому.

Залишаючи свої дома та переїжджаючи на нове місце в іншу країну, мігранти залишають не тільки свій матеріальний дім, але і абстрактний дім на різних рівнях - житла, міста, країни. Хоча абстрактний дім, на відміну від матеріального, який є сталим та прив'язаним до конкретного місця, є досить гнучким в географічному розумінні та може змінювати своє розташування паралельно життєвому шляху людини або розширюватися та стосуватися кількох місць одночасно, він все ж таки має втілюватися у певному просторі, який для міжнародних мігрантів часто залишається в країні походження.

Концепція мультимасштабності дому допомагає зрозуміти труднощі при пошуку дому, з якими стикаються мігранти, оскільки категорії часу та простору, збільшуючи розрив між уявленнями про дім та реальністю, в якій опиняються мігранти, грають важливу роль у їхньому пошуку та відтворенні відчуття дому. Оскільки в питанні створення абстрактного дому місце, а також час, проведений в ньому, мають вирішальне значення для формування уявлень людини про дім, відтворення відчуття дому вимагає більше часу за умови переїзду до іншої країни та зміни соціокультурного середовища [10]. Це відбувається через наявність великої кількості відмінностей між попереднім та новим домом, адже чим більше новий дім відрізняється від старого, що часто трапляється у випадку із міжнародними мігрантами, тим більше часу людина потребує для того, аби звикнути до нового житла та накопичити і прив'язати до нього нові спогади [8, с. 68].

Оскільки абстрактний дім - на якому б просторовому рівні він не розташовувався - є джерелом домашнього затишку, який асоціюється в людини із певними спогадами та прагненнями, змінюючи країну проживання мігранти переживають певний відрив від того емоційного стану, який асоціюється зі старим домом, до тих пір, поки не знайдуть певну фіксовану

матеріальну основу, до якої зможуть знову прив'язати відчуття дому [14]. Проте оскільки відтворення відчуття дому - це процес, в основі якого лежить емоційна та реляційна складова [8, с. 76], відчуття дому не обмежується прив'язаністю до матеріальної основи, а породжується також і мережею контактів людини, яка у випадку міжнародних мігрантів здебільшого залишається в країні походження. На новому місці, окрім пошуку матеріального дому, мігранти вимушені знайомитися із новим соціальним середовищем та будувати нову мережу контактів, через яку стає можливе відтворення відчуття дому. Таким чином апропріація соціального простору в країні-реципієнті та вибудовування мережі соціальних зв'язків може бути одним із кроків, які роблять мігранти на новому місці для того, аби знову почуватися як вдома [6].

Коли говоримо про значущих інших як джерело відчуття дому, варто згадати, що хоча створення нових соціальних зв'язків є важливим кроком у відтворенні відчуття дому мігрантами, в той самий час підтримання зв'язку з близькими людьми, які залишилися в країні походження, також впливає на те, наскільки мігранти будуть почуватися як вдома. В цьому випадку важливим є як сам факт підтримання зв'язку з близькими людьми, так і канали комунікації, якими послуговуються мігранти. Окрім телефонного зв'язку, який через певні обмеження не завжди може бути використаний для комунікації з близькими людьми, що залишилися в країні походження, мігранти можуть використовувати різні віртуальні простори. Знайомий віртуальний простір, наприклад, певні соціальні мережі, якими мігранти користувалися вдома, можуть слугувати інструментом для відтворення певних аспектів минулого домашнього досвіду. В такому випадку використання віртуального простору є прикладом перенесення знайомих елементів домашнього досвіду в нове середовище.

Це означає, що відтворення відчуття дому може відбуватися також шляхом перенесення певних елементів власної культури, які асоціюються з

домашнім досвідом в країні походження, в нову реальність. В певних сферах життя мігранти вимушені відбудовувати втрачені елементи з самого початку, наприклад, коли ми говоримо про повністю або частково втрачені аспекти життя, такі як знайомий простір та соціальні зв'язки. Такі умови спонукають мігрантів апропріювати новий простір, досліджуючи нову місцевість та облаштовуючи нове житло, а також будувати мережу соціальних зв'язків у новому суспільстві. Проте в той самий час у мігрантів залишаються певні елементи домашнього досвіду, які вони переносять у нове середовище. Незважаючи на географічну відокремленість від країни походження, мігранти все ще можуть мати відчуття сильного зв'язку із нею, яке вони підтримують через різні повсякденні практики. Таким чином мігранти можуть відтворювати відчуття дому за допомогою таких елементів буденності як мова, їжа, одяг, свята тощо. Використання рідної мови при спілкуванні у приватній сфері, відзначання свят, знакових подій та фестивалей, користування певним одягом, приготування традиційних страв та інші подібні практики сприяють певному культурному та емоційному збереженню минулого, почуття ідентичності та приналежності, необхідних для відтворення почуття дому [12].

Хоча відтворення дому на новому місці є непростю задачею для мігрантів, існує багато стратегій, які допомагають міжнародним мігрантам це зробити або принаймні наблизитися до того, щоб почуватися як вдома. Апропріація нового простору, як фізичного, так і соціального, слугує інструментом для адаптації мігрантів у новому соціокультурному середовищі та інтеграції їх у суспільство країни-реципієнта. У той самий час перенесення елементів минулого домашнього досвіду в країні походження в нову реальність створює зв'язок із домом, таким чином частково відтворюючи певний емоційний стан, що асоціюється із домом.

1.4. Дослідження дому в умовах міграції

У сучасному світі, коли масштаби міжнародної міграції є безпрецедентно великими, питання дому як приналежності та прив'язаності привертає увагу багатьох науковців із різних дисциплін, які вивчають різні аспекти та прояви даного поняття, а дослідження дому ростуть у геометричній прогресії, оскільки дім займає центральне місце в питанні міграції. Незважаючи на велику кількість різноманітних проявів поняття дому, що підлягають вивченню науковцями, нас буде цікавити саме географічне розуміння даного поняття, оскільки воно висвітлює відносини між місцем, простором, масштабом та ідентичністю [7, с. 2]. Втім, критична географія як теоретичний та методологічний підхід для вивчення дому викликає науковий інтерес не тільки географів, але також істориків, антропологів, дослідників навколишнього середовища та міського простору тощо, оскільки вивчає не лише саму концепцію дому, але також її зв'язок із владою, соціумом та ідентичністю.

Критична географія є динамічною сферою, що швидко розвивається, і хоча концепція дому не є головним фокусом критичної географії, ця галузь зосереджується на багатьох аспектах дому. Спираючись на методи критичної географії, науковці можуть досліджувати такі різноманітні аспекти концепції дому, як просторовість дому, бездомність та житлова нерівність, право власності, вплив держави та інших соціальних інститутів на житлові практики, проблема гендерної нерівності в домашньому просторі, дім як місце ідентичності та приналежності тощо. Хоча критична географія та соціологія є різними дисциплінами, як бачимо, в них існують спільні напрямки дослідження, які соціологи можуть вивчати з перспективи критичної географії.

Якщо говорити про дім в контексті міграції, то існує багато досліджень, фокусом яких були такі аспекти дому мігрантів, як практики ведення домашнього господарства мігрантами, значення дому для мігрантів, зміни у

їхніх уявленнях про дім, почуттях та практиках, пов'язаних із домом, тощо. В нашій роботі ми зосередимось на проблемі відтворення дому та детально розглянемо основні складові домашньої інфраструктури українських мігрантів у Великобританії. Ми спробуємо виявити головні компоненти абстрактного дому українських мігрантів, а також те, які фактори сприяють відтворенню відчуття дому або навпаки заважають українським мігрантам почуватися як вдома у Великобританії. У наступному розділі ми поговоримо більш детально про дизайн дослідження та процес збору й аналізу даних.

Розділ II. Дизайн дослідження

2.1. Метод: напівструктуроване глибинне інтерв'ю

Як згадувалося вище, останнім часом дослідження дому набирають популярності серед науковців із різних дисциплін, а вивченню піддаються різні аспекти поняття дому. Незважаючи на те, що для вивчення даного поняття можуть застосовуватися різні методи в залежності від цілей дослідження, більша частина досліджень, що стосуються питання дому та зокрема міграції, проводяться за допомогою якісних методів, серед яких найбільш поширеними є саме глибинні інтерв'ю [8, с. 30]. Рішення про застосування глибинного інтерв'ю при дослідженні дому зумовлене тим, що цей метод дозволяє виявити основні значення, які мігранти приписують дому, та почуття, пов'язані із домом. Оскільки предметом нашого дослідження є основні компоненти, з яких складається домашня інфраструктура українських мігрантів, нас буде цікавити їхній домашній досвід у Великобританії, який формується під впливом великої кількості факторів, а тому є унікальним у всіх мігрантів. Для того, аби детально дослідити домашній досвід українських мігрантів у Великобританії, ми будемо використовувати метод напівструктурованого інтерв'ю.

Даний метод досить широко застосовується в якості інструменту в соціальних науках, оскільки він може забезпечити наявність структури та водночас певної гнучкості в питаннях. Напівструктуроване інтерв'ю, на відміну від структурованого, дозволяє ставити відкриті запитання із подальшими уточнюючими запитаннями для того, аби зібрати більше інформації від учасників інтерв'ю та отримати більш глибоке розуміння досліджуваного феномену. Водночас, якщо порівнювати із неструктурованим інтерв'ю, напівструктуроване має певну структуру, яка допомагає охопити певний перелік аспектів, важливих для дослідження. Нижче ми детальніше поговоримо про характеристики, що вирізняють метод напівструктурованого

інтерв'ю, проведення інтерв'ю та аналіз даних, отриманих у результаті даного типу інтерв'ю.

Напівструктуроване інтерв'ю - це розмова, під час якої дослідник хоче отримати конкретну інформацію, а тому має ряд питань, які треба поставити співрозмовнику, а також чітке уявлення того, як саме і в межах яких тем буде розгортатися розмова.

Хоча напівструктуроване інтерв'ю має схожі зі структурованим та неструктурованим інтерв'ю характеристики, його також відрізняють певні особливості. В той час як структуровані інтерв'ю є досить стандартизованими та мають чіткий перелік питань та варіантів відповідей, а неструктуровані інтерв'ю, хоча в них і окреслена область дослідження, не мають конкретної структури та заздалегідь підготовлених питань, напівструктуровані інтерв'ю знаходяться десь посередині, оскільки з одного боку охоплює певні важливі аспекти досліджуваного явища, а з іншого - допускає певні відхилення від структури, залишаючи можливість більш поглибленого вивчення питання [17, с. 66].

Як і будь-який метод дослідження, метод напівструктурованого інтерв'ю має ряд переваг та недоліків, який дослідник має враховувати. Якщо говорити про переваги даного методу, то окрім гнучкості, про яку йшлося вище, до них можна також віднести насиченість даних та достатній об'єм необхідної інформації, оскільки даний метод заохочує учасників більш відкрито ділитися своїми думками та досвідом. Також перевагою напівструктурованого інтерв'ю є поглиблене розуміння дослідником думок та досвіду учасників, що у свою чергу може відкрити нове бачення досліджуваного явища. Ще одною перевагою даного методу є акцент на точці зору самих учасників інтерв'ю, що також забезпечує поглиблене розуміння питань, які цікавлять дослідника.

Водночас метод напівструктурованого інтерв'ю також має свої недоліки. До них можна віднести кількість часу, необхідну для підготовки, проведення та аналізу інтерв'ю, особливо коли йдеться про велику кількість інтерв'ю. Іншим недоліком є суб'єктивна позиція дослідника, коли власний досвід та переконання дослідника можуть впливати на інтерпретацію отриманих даних, призводячи до неточностей при аналізі та викривляючи кінцеві результати дослідження. Наступним недоліком напівструктурованого інтерв'ю є обмежена можливість узагальнення результатів, оскільки навіть при правильно складеній вибірці учасників, результати інтерв'ю можуть бути обмеженими конкретними учасниками та певним контекстом, що не дозволить поширювати результати на інші групи населення та на інші контексти. Також недоліком є ускладнене відсутністю стандартизації порівняння результатів інтерв'ю з різними учасниками.

Особливості методу напівструктурованого інтерв'ю означають, що при виборі даного методу ми повинні враховувати його переваги та недоліки, які можуть мати вплив на результати дослідження.

Напівструктуроване інтерв'ю підходить для нашого дослідження, оскільки ми розраховуємо в результаті отримати відповідь на питання «що» та «чому», а не «скільки». Завдяки гнучкості, притаманній напівструктурованому інтерв'ю, цей метод дозволить виявити нові аспекти досліджуваного нами явища і таким чином знайти відповідь про його можливі причини або фактори. Оскільки досвіди учасників дослідження є унікальними та відрізняються один від одного, заздалегідь підготовлений список питань може не розкрити певні аспекти, які є важливими для дослідження. Ставлячи додаткові запитання та корегуючи напрямок розмови дослідник може заторкнути ті аспекти, які є важливими у випадку з окремими учасниками, і таким чином краще зрозуміти досліджуване явище. Гнучкість даного методу також проявляється у можливості інтерв'юера

помічати певні протиріччя в словах учасників, знаходячи пояснення їм за допомогою обережних запитань.

Іншою важливою причиною, із якої ми обрали метод напівструктурованого інтерв'ю, є специфіка самої теми нашого дослідження: питання, які будуть задані учасникам дослідження, стосуються делікатної теми, про яку учасникам може бути незручно говорити, або досвіду, який є занадто особистим для учасників і про який може бути нелегко розповідати. Як вже згадувалося вище, довіра до інтерв'юера з боку учасників є дуже важливим аспектом, який впливає на якість інтерв'ю. При обговоренні делікатних тем учасники можуть почуватися некомфортно або переживати стрес. У такому випадку при напівструктурованому інтерв'ю інтерв'юер має змогу розпізнати ці сигнали та скорегувати питання або нагадати учасникам, що вони не зобов'язані відповідати на питання, якщо не хочуть [17, с. 67]. Той факт, що інтерв'юер має змогу проявити емпатію при обговоренні делікатних питань, зупинити обговорення певного питання в будь-який момент, а також відповісти на питання учасників, якщо такі є, збільшує вірогідність того, що учасники почуватимуться більш комфортно при такому форматі інтерв'ю. Оскільки інтерв'юер має певний емоційний вплив на учасників, він або вона також можуть переконатися в тому, що емоційний стан учасників не погіршився в результаті обговорення делікатних тем.

Оскільки в напівструктурованому інтерв'ю має зберігатися баланс між гнучкістю та структурою, підготовці запитань дослідник має приділити особливу увагу. Першим кроком нашого дослідження було попереднє детальне вивчення наявної літератури по темі, наявних досліджень, а також їх методології та результатів. Це допомогло створити теоретичну базу для розробки списку питань, на які ми хочемо знайти відповіді.

Відштовхуючись від дослідницького питання, ми визначилися, хто може надати необхідну інформацію, які люди представляють інтерес для нашого дослідження, та сформували вибірку. Через труднощі із пошуком та

залученням учасників чоловічої статі, що виникли під час рекрутингу учасників дослідження, до вибірки увійшли лише представниці жіночої статі. Для дослідження було відібрано 5 учасниць за різними соціально-демографічними характеристиками:

- 2 учасниці вікової групи 20-30 років; 2 учасниці вікової групи 30-50 років; 1 учасниця вікової групи 50+ років.
- 2 учасниці із західних регіонів України; 2 учасниці зі східних регіонів України; 1 учасниця з центрального регіону України.
- 2 учасниці - не у шлюбі та не мають дітей; 2 учасниці - вдови, що мають дорослих дітей, які залишилися в Україні; 1 учасниця - має чоловіка і дитину, які виїхали до Великобританії разом із нею.

Підбір учасниць з різними соціально-демографічними характеристиками є важливим для нашого дослідження, оскільки дозволяє опитати учасниць із різними життєвими досвідами, які можуть мати певний вплив досліджуване нами явище.

Далі, після того як дана попередня підготовка була проведена, ми перейшли до розроблення гайду, операціоналізація якого представлена нижче. Дотримуючись основних правил формулювання переліку запитань [17, с. 68], ми розробили гайд для інтерв'ю - структуру, яка забезпечує охоплення важливих аспектів досліджуваного явища, що нас цікавлять, а також підготували додаткові запитання для того, щоб поглибити відповіді учасників, зібравши більше інформації, або уточнити відповіді, які були недостатньо зрозумілими.

Після складання переліку запитань слідує етап проведення інтерв'ю. Для того, аби інтерв'ю було успішне, інтерв'юер має вдаватися до застосування певних прийомів, аби отримати більше даних. Одним із необхідних кроків для цього є налагодження контакту із учасниками дослідження. Оскільки встановлення довіри має вирішальне значення для надання учасниками

інтерв'ю детальних та чесних відповідей, інтерв'юер повинен створити дружельобну атмосферу ще до початку інтерв'ю. Для цього інтерв'юер має представитися, пояснити учасникам ціль дослідження та запевнити їх у конфіденційності та анонімності їх відповідей. Також інтерв'юер мусить проінформувати учасників про те, що інтерв'ю буде записуватися, та отримати їхню згоду на це. Таким чином учасники дослідження будуть почуватися комфортно та охочіше йтимуть на контакт, надаючи необхідну для дослідника інформацію. Перелічені пункти також містяться у гайді та допомагають інтерв'юеру озвучити учасникам інтерв'ю необхідну інформацію.

Під час інтерв'ю застосовувалися певні базові прийоми, які допомагають під інтерв'юеру отримати від учасників більше необхідної інформації, а саме: активне слухання, додаткові запитання та уточнення. Активне слухання передбачає увагу інтерв'юера до того, що говорить учасник дослідження. Під час розмови інтерв'юер має реагувати на слова учасника таким чином, щоб показати свою зацікавленість у розмові, спонукаючи учасників більше розкриватися. Додаткові запитання дали змогу більше зосередитися на конкретному аспекті досліджуваного явища, детальніше вивчаючи відповіді учасників та збираючи більше інформації. При проведенні інтерв'ю задавалися уточнюючі запитання, які застосовуються в тих випадках, коли інтерв'юер не впевнений, що правильно зрозумів відповідь учасника, та потребує додаткового пояснення.

Поведінка інтерв'юера під час розмови є також важливою, особливо якщо тема розмови є особистою та делікатною, як у нашому випадку. Проявляючи інтерес до відповідей учасника, інтерв'юер має водночас підтримувати баланс між емпатією та нейтральністю, оскільки занадто емоційна реакція з боку інтерв'юера може мати вплив на відповіді учасника. Іноді учасники можуть давати неочікувані або навіть шокуючі відповіді. В

таких випадках інтерв'юер мусить зберігати спокій та залишатися професіоналом, проявляючи співчуття та підтримку при потребі.

Наступним етапом дослідження є аналіз даних, отриманих за допомогою напівструктурованого інтерв'ю. Він складався із кількох етапів, першим із яких було розшифрування даних. Записані на диктофон інтерв'ю були розшифровані відповідно до правил транскрибування, тобто був створений електронний запис усього, що учасники сказали під час інтерв'ю. Запис та розшифрування інтерв'ю є важливим етапом, оскільки транскрипт інтерв'ю дозволяє здійснити точний аналіз отриманих даних.

Наступний крок проведеного аналізу полягав у кодуванні даних, що передбачає визначення певних тем, концепцій та категорій даних. Схожі коди були згруповані в одну категорію за критерієм наявності схожостей у відповідях учасників. При кодуванні даних ми також шукали будь-які неочікувані відповіді учасників, що вибивалися із загальної концепції. Такі відповіді є цінними, оскільки вони можуть дати нове розуміння досліджуваного явища, про яке дослідник до того не думав.

Останній крок аналізу полягав у тому, щоб зробити висновки на основі даних, що передбачає синтез певних тем, наявних у даних, та відповідь на дослідницьке запитання. При написанні висновків ми намагалися врахувати обмеження в результатах аналізу, а також елемент суб'єктивності, який також може впливати на отримані результати.

2.2. Інструментарій дослідження

Інструментарій дослідження складається з чотирьох блоків запитань, що логічно слідує один за одним за своїм змістом.

Перший блок запитань стосується уявлень людини про дім, значень, які вона приписує даному поняттю та асоціацій, пов'язаних зі словом «дім». За

допомогою цих запитань ми зможемо дослідити уявлення українських мігрантів стосовно поняття «дім», які є важливою складовою домашньої інфраструктури українських мігрантів, оскільки те значення, яке людина вкладає в поняття дому, і те, як вона розуміє дане поняття, впливає на процес відтворення дому.

Наступний блок питань стосується взаємодії мігрантів із середовищем та апропріації простору на новому місці. Оскільки апропріація простору та перетворення його на значиме місце сприяє розвитку прив'язаності людини до місця та створення відчуття дому, від того, наскільки активно людина використовує простір, залежить її адаптація та інтеграція в нове середовище.

Далі йде блок питань про матеріальний аспект дому - житло та інтер'єр українських мігрантів. Оскільки домашній інтер'єр є місцем матеріалізації приналежності, облаштування житла, підлаштування та організація предметів інтер'єру у відповідності до власного бачення дому сприяє відтворенню відчуття дома мігрантами.

Останній блок запитань стосується мережі контактів та апропріації соціального та віртуального простору у Великобританії. Оскільки наявність значущих інших у житті людини є важливою складовою домашньої інфраструктури, через будівництво нетворкінгу в новому суспільстві українські мігранти можуть створювати відчуття приналежності й таким чином відтворювати відчуття дому.

2.3. Теоретична інтерпретація базових понять

Інтерпретація базових понять стосується визначення фундаментальних ідей, використаних у нашому дослідженні. Для того, аби ефективно застосовувати основні ідеї, які складають концептуальну основу дослідження, маємо чітко визначити зміст таких понять, як «інфраструктура», «значущий інший», «мережа контактів», «апропріація

простору», «адаптація» та «інтеграція» в контексті досліджуваного явища. Це допоможе розумінню даних термінів у конкретному контексті та знизить імовірність некоректного їх тлумачення та плутанини.

Інфраструктура

Поняття «інфраструктура» є багатозначним і може відрізнятися за змістом в залежності від контексту. В словниках поняття «інфраструктура» визначається як система ключових структурних елементів, що лежить в основі життєдіяльності певного утворення [13; 16]. Merriam-Webster визначає інфраструктуру як фундамент, що лежить в основі, або базову структуру.

В контексті нашого дослідження «інфраструктура дому» або «домашня інфраструктура» стосується основоположних елементів домашнього досвіду людини або головних компонентів, які становлять основу абстрактного дому.

Значущий інший

«Значущий інший» у соціології означає людину, яка відіграє важливу роль у житті індивіда та має сильний емоційний зв'язок із ним. Merriam-Webster визначає дане поняття як людину, яка важлива для благополуччя певного індивіда [16]. Зазвичай це стосується партнера або давнього приятеля, з яким людина має високий рівень близькості та довіри. Термін «значущий інший» часто використовується, щоб підкреслити важливість і вплив конкретних стосунків на соціальне, емоційне та особисте благополуччя людини.

Мережі контактів

Термін «мережа контактів» стосується моделей, за якими індивіди пов'язані родинними та дружніми зв'язками або більш спеціалізованими зв'язками [9].

Хоча існує декілька підходів до аналізу даного поняття [9], ми будемо послуговуватися егоцентричним підходом, який розглядає мережу контактів з позиції одного індивіда.

Апропріація простору

Термін «апропріація простору» використовувався для опису створення, володіння або використання простору, а також процесу, коли певний простір піддається модифікації, покращенню, догляду індивідом або групою людей, з метою зробити цей простір своїм власним. Апропріація простору сприяє перетворенню певного простору на значуще місце [11, с. 172].

Адаптація

Термін «адаптація» в соціології є запозиченим із теорії еволюції, згідно з якою адаптація позначає еволюційний процес, в результаті якого організм розвивається і таким чином пристосовується до навколишнього середовища, збільшуючи свої шанси на виживання.

В соціології такий підхід застосовується представниками соціального еволюціонізму. В соціологічному значенні «адаптація» означає процес, коли «культурні інновації розглядаються як об'єкти екологічного відбору та як засоби, за допомогою яких соціальні групи можуть адаптуватися до свого фізичного та соціального середовища» [21].

Таким чином, у випадку міжнародних мігрантів термін «адаптація» означатиме свідоме або несвідоме пристосування індивіда до нового соціокультурного контексту.

Інтеграція

В соціологічному розумінні поняття «інтеграція» визначається як «ступінь, до якої індивіди відчують почуття приналежності до колективу в силу того, що поділяє його норми, переконання та цінності» [9].

Розділ III. Домашня інфраструктура українських мігрантів

3.1. Уявлення українських мігрантів, пов'язані із домом

Для того, аби зрозуміти природу відчуття дому українськими мігрантами, ми дослідили те, які вони мають уявлення про поняття «дім», як вони визначають та розуміють це поняття.

Відповідаючи на питання про те, як вони розуміють слово «дім», лише одна учасниця із п'яти назвала головною характеристикою дому фізичний комфорт та зручність в інтер'єрі. Більшість же учасниць говорили про такі абстрактні поняття, як душевний спокій, комфорт, почуття безпеки тощо, тобто певний внутрішній стан, який вони пов'язують із домом:

«Це сукупне поняття, комплексне... Воно включає в себе не тільки помешкання, подвір'я, а якийсь душевний спокій, рівновагу, коріння, може, приземлення, фундамент, основу. Вдома ти себе відчуваєш ніби на своєму місці. А скрізь ти себе відчуваєш по-різному, гарно чи ні, добре чи ні. Але ти знаєш, що є місце, де тобі буде найкраще» (учасниця 1).

Здебільшого українські мігранти розуміють дім саме як емоційний стан, а не фізичний будинок.

Більшість учасниць інтерв'ю, відповідаючи на питання про те, чи є наразі місце, яке вони вважають своїм домом, називають будинок або квартиру в Україні, місто, в якому це житло знаходиться, або Україну в цілому:

«Дім - там, де мені добре. Але все-таки це Україна. Це зв'язано з моїм будинком в Україні. Це місце, де я відчуваю себе з корінням» (учасниця 1).

Також одна учасниця відповіла, що не має наразі місця, яке вона може назвати своїм домом. Відсутність дому в даному випадку пов'язана із втратою будинку в Україні внаслідок окупації міста.

Лише учасниця, яка пов'язує поняття «дім» із фізичним комфортом та зручністю в інтер'єрі, відповіла, що вважає своїм домом Англію:

«Англію (ред. - вважає домом). Це реально дім, три поверхи, почувваюся комфортно, як вдома» (учасниця 4).

Таким чином можна помітити певну залежність між тим, як людина розуміє поняття «дім», та географічною прив'язаністю відчуття дому: учасниці, які визначають «дім» як емоційний стан, пов'язують його із країною походження або рідним містом. Натомість, в учасниці, яка робить фокус на фізичному аспекті дому, відчуття дому не прив'язано до регіону походження.

Говорячи про те, чого не вистачає для того, щоб почуватися у Великобританії як вдома, учасниці називали різні аспекти життя, такі як сім'я, власне житло, знайомий простір. Деякі учасниці сказали про неможливість почуватися у Великобританії як вдома, пояснюючи це тим, що це інша країна.

Описуючи своє уявлення ідеального дому, учасниці робили фокус на різних аспектах життя: соціальному, матеріальному та ідеологічному:

«Ідеальний дім - це ідеальна сім'я моя. Це нематеріальне. Це, напевно, люди, з якими ти живеш» (учасниця 1).

«Це завжди одноповерховий будинок з великими вікнами та світлими стінами. Живі квіти, маленькі речі, які розповідають про мене, фотографії на стінах моїх дітей та подорожей» (учасниця 2).

«Ну, зараз я уявляю собі дім в Україні, в українському стилі, з сім'єю, яка буде дотримуватися наших традицій» (учасниця 5).

Учасниця, яка раніше зазначила, що почуввається у Великобританії як вдома, відповіла, що не має уявлень про ідеальний дім.

Оскільки ми не можемо точно сказати, що в даному випадку є причиною, а що наслідком, залежність між відсутністю уявлень про ідеальний дім та відчуттям дому в новому середовищі можна інтерпретувати по-різному: ми можемо припустити, що людина легше адаптується до нового середовища та швидше відтворює відчуття дому в тому випадку, якщо не має уявлень про те, яким повинен бути ідеальний дім, адже в такому випадку її відчуття дому не обмежується певними очікуваннями, яким повинен відповідати новий дім. У такому випадку можна говорити про відсутність уявлень про дім як причину та відтворення відчуття дому як наслідок. З іншого боку таку залежність можна пояснити тим, що уявлення про ідеальний дім уособлює елементи домашнього досвіду, яких не вистачає людині, щоб почуватися як вдома. У випадку якщо людина не думає про ідеальний дім для себе, немає елементів, яких їй бракує для відчуття дому, оскільки вона вже відчувається як вдома.

3.2. Мережа контактів як складова домашньої інфраструктури

На питання про те, чи є у Великобританії люди, які для них мають значення, всі учасниці відповіли ствердно. До людей, які для них мають значення, учасниці відносили свою сім'ю, інших українців, з якими були знайомі ще в Україні або познайомилися вже у Великобританії, а також британців: хостів, колег по роботі та друзів:

«Для мене мають значення мої попередні хости, теперішній хост, вчителька... Українська жінка (ім'я), яка перша до мене прийшла знайомитися, і її хости. Моя менеджер на роботі, вона дуже делікатна»
(учасниця 1).

«Так, це моя хост і її мама (ред. - мають значення)... Ще подруга, з якою я зараз знімаю житло. Співробітники, з якими я подружилася»
(учасниця 3).

«Всі мої знайомі з (назва місцевості у Великобританії)» (учасниця 4).

«Найголовніші люди - це мої хости... Також подружки, які в мене з'явилися відносно недавно. Люди з (назва організації, що працює з українськими мігрантами), вони мені багато в чому допомогли. Люди зі школи англійської» (учасниця 5).

Учасниці зазначили, що люди, із якими вони підтримують спілкування у Великобританії, є для них важливими, оскільки мають вплив на те, як вони почувуються:

«Я відчуваюся більш вкоріненою, більшу приналежність відчуваю, відчуваюся більше визнаною, якщо так можна сказати. Є люди, які мене люблять, поважають, до яких я можу звернутися» (учасниця 3).

«Я в селі нікого не знала, а тут з'явилися вони. Вони відіграють важливу роль у моєму житті, я проводжу з ними час і морально добре відчуваюся» (учасниця 4).

«Хости дуже сильно впливають (ред. - на самопочуття), я завдяки ним відчуваюся комфортно, бо вони мене приймають, проводять зі мною час» (учасниця 5).

Отже, соціальні зв'язки в країні-реципієнті для українських мігрантів є важливими, оскільки вони допомагають українцям почуватися комфортно на новому місці та відчувати більшу приналежність до місця, яке є важливим компонентом відчуття дому.

Учасниця, яка відчувається у Великобританії як вдома, пов'язує виникнення цього відчуття саме із людьми, із якими познайомилася у Великобританії, наголошуючи на їхній підтримці українців як нації:

«Я так дивлюсь, люди класні, вони нас прийняли як націю, українців. І все, я зрозуміла, що це моя країна» (учасниця 4).

Деякі інші учасниці також наголошували на тому, що підтримка української нації з боку британського суспільства є важливою для їхнього самопочуття у Великобританії:

«Мені дуже подобається, як у Британії підтримують Україну, я дуже відчуваю цю підтримку... Те, що українські прапори я бачу всюди. Вони тиснуть руку, кажуть, що українці сильні» (учасниця 3).

«Мене вражає те, як британці ставляться до українців і як вони щиро переймаються. Це, напевно, таке найбільше, завдяки чому я так добре тут почуваюся, ніби ця країна мене приймає» (учасниця 5).

Можна зробити висновок, що британці відіграють важливу роль у відтворенні відчуття дому українськими мігрантами у Великобританії, оскільки мають певний вплив на їхнє самопочуття. Для українських мігрантів є важливим ставлення британців до них особисто та української нації в цілому, адже завдяки хорошому ставленню українські мігранти відчувають підтримку та почуваються прийнятими в новому суспільстві.

На питання про те, чи важливо їм спілкуватися у Великобританії з іншими українцями, учасниці відповіли по-різному.

Деякі учасниці наголосили на необхідності спілкування з іншими українськими мігрантами, пояснюючи це спільною мовою та взаєморозумінням:

«Важливо, щоб вуха відпочили від англійської... Це через мову і тому, що легко розуміємо одне одного. Не тільки в плані мови, а розуміють твій стан» (учасниця 1).

«...я завдяки ним (ред. - іншим українцям) відчуваю якусь підтримку, ніби я тут не одна з України. Бо британці дуже хороші люди, але вони зовсім інші і багато в чому нас не розуміють» (учасниця 5).

Деякі учасниці сказали, що мають неприємний досвід спілкування з іншими українськими мігрантами:

«...в мене поганий досвід з нашими людьми... Тут люди інших національностей дуже добрі і привітливі, підтримують. А українці дуже недоброзичливі» (учасниця 2).

«Але мені не везло, попадалися якісь дивні (ред. - українці). Одна щось неприємне мені постійно казала, троліла» (учасниця 4).

Також одна учасниця зазначила, що не зацікавлена у спілкуванні з іншими українськими мігрантами:

«...не хочеться йти в місця, де українці тусуються, український центр, мітинги. Може, це тому, що це в основному жінки з дітьми. Мені не цікаво з ними спілкуватися» (учасниця 3).

Незважаючи на негативний досвід спілкування з іншими українськими мігрантами, учасниці говорили про те, що для них важлива присутність інших українців у Великобританії:

«Але вони все одно люди з моєї землі, і вони спілкуються моєю мовою. Якщо я чую, що хтось спілкується нашою мовою, я не скажу «привіт», але всередині мені приємно, що наші люди тут. Це тому, що я відчуваю себе україркою» (учасниця 2).

Учасниця, яка не зацікавлена у спілкуванні з іншими українськими мігрантами, зазначила, що вона все ще підтримує зв'язок зі своїми друзями з України, пояснивши це потребою у розумінні:

«Я все ще спілкуюся з друзями з України, підтримую зв'язок, мені це потрібно, це мої друзі. Вони в контексті війни. А британці - ні, і вони не розуміють часто. В цьому плані - так, мені потрібні українці, щоб спілкуватися з тими, хто розуміє мої емоції» (учасниця 3).

Можна зробити висновок, що наявність інших українців для українських мігрантів у Великобританії є важливою: для деяких українських мігрантів важливо спілкуватися рідною мовою, відпочиваючи від іноземної мови. Для інших українських мігрантів спілкування з українцями (іншими мігрантами чи друзями з України) також важливе, оскільки вони легше знаходять порозуміння. Деякі українці хоча і не відчують потреби у безпосередньому спілкуванні з іншими українськими мігрантами, для них є важливим саме усвідомлення та відчуття присутності інших українців у Великобританії.

3.3. Інтер'єр як складова домашньої інфраструктури

Хоча головною характеристикою, від якої залежить відчуття дому, для більшості учасниць є емоційний стан, матеріальний аспект дому залишається важливою складовою домашньої інфраструктури українських мігрантів.

Описуючи момент, коли вони відчули себе у Великобританії як вдома або коли з'явився стан, схожий на відчуття дому, деякі учасниці, окрім інших аспектів, говорили також про матеріальний аспект дому, описуючи житло, у якому поселилися:

«...коли ми приїхали до Англії, це була дуже затишна кімната, гарна природа, і в мене з'явилося приблизне відчуття як вдома, як ніби все гаразд» (учасниця 2).

«В Англії не було (ред. - відчуття, що знаходиться не вдома), зразу як вдома. Заходжу у квартиру, у квартирі пахне, все м'яке, я закохалася з першого погляду» (учасниця 4).

На питання про те, чи змінювали вони щось в інтер'єрі під час життя в одному домі з хостами (місцевими британцями, які надали своє житло для українських мігрантів), тільки одна учасниця відповіла ствердно. Інші

учасниці відповіли, що не вносили жодних змін в інтер'єр свого нового житла, пояснюючи це тим, що жили в домі інших людей:

«Мені не належить цей дім, розпорядок дня в цьому домі... Хіба мої речі всюди, а так щоб я, наприклад, якісь столики міняла чи щось таке, то ні, нічого я не міняла кардинально» (учасниця 1).

«От вона (ред. - хост) мені виділила спальню і місце в маленькій кімнатці для одягу. Як вона мені казала, так я і робила. Я нічого не змінювала ні в кімнатах, ні на кухні» (учасниця 3).

«Нічого такого не було (ред. - змін в інтер'єрі), бо я не могла. Це ж не мій дім, що я там буду змінювати?» (учасниця 4).

Деякі учасниці зазначили, що переїзд в окреме житло позитивно вплинув на те, як вони почуваються в домі:

«Я відчуваю більше свободи.... тут я господар у своїй хаті. Я тут головна. Це покращило мій стан - сам факт, що я у своєму просторі» (учасниця 3).

Усі учасниці, які переїхали в окреме житло без хостів, зазначили, що після переїзду вони почали вносити певні зміни в інтер'єр житла:

«Я переставила всі меблі, бо мені здавалося, що все незручно. Тому перше що зробила - пошила штори, і на диван зробила покривалко» (учасниця 2).

«Коли я переїхала, зразу переставила ліжко в кімнаті, купила вазон, завжди мріяла про такий. Купила посуд» (учасниця 3).

«Я квіти посадила, і ще квіти стоять у кожній кімнаті. Зараз я планую докупити комод і дзеркало замінити» (учасниця 4).

Одна учасниця, яка не мала досвіду переїзду в окреме житло, але вносила зміни в інтер'єр житла, в якому живе з хостами, зазначила, що ці зміни позитивно вплинули на її самопочуття в домі:

«Я почуваюся трохи хазяйкою. Ніби я якийсь контроль маю. Якось підлаштувала речі під себе, почуваюся комфортніше» (учасниця 5).

Можемо сказати, що існує певна взаємозалежність між змінами в інтер'єрі та підлаштуванням простору під себе і тим, як людина відчуває себе в домі: більшість учасниць не вносили змін в інтер'єр, коли жили в одному домі зі своїми хостами, через те, що відчували певні моральні обмеження. Після переїзду в окреме житло, учасниці почали підлаштовувати простір під себе, оскільки в них з'явилося відчуття більшої свободи в діях та контролю над власним простором. Водночас, зміни в інтер'єрі, зроблені під час проживання з хостами, також впливають на те, як людина відчувається в домі, оскільки вони сприяють появленню відчуття контролю над простором та комфорту. Таким чином зміни в інтер'єрі можуть бути як індикатором того, як людина відчувається у домі, так і інструментом для покращення власного самопочуття й створення відчуття комфорту.

Хоча життя в одному домі із хостами, за словами учасниць, створює відчуття певного обмеження свободи, через що вони не можуть назвати певне житло своїм домом, водночас у питанні про соціальні контакти учасниці віднесли своїх хостів до категорії людей, які є для них важливими і які позитивно впливають на їхнє самопочуття. Можна припустити, що життя в одному домі із хостами по-різному впливає на відчуття дому українськими мігрантами: з одного боку українські мігранти не відчуваються достатньо комфортно під час проживання в одному житлі із господарями будинку, що унеможлиблює наявність певних необхідних для відчуття дому компонентів, з іншого боку сприяє соціалізації та забезпечує наявність в українських мігрантів значущих інших, які є важливою складовою відчуття дому.

В якості зв'язку із домом деякі учасниці взяли певні знайомі речі, що нагадують про дім - предмети зі старого життя чи національні символи. За словами учасниць, це єдина річ, яку вони взяли, окрім одягу:

«В мене є український прапорець та вишиванка, я привезла з собою. Фотографія моєї внучки велика... Не дуже щось везла, крім одягу» (учасниця 1).

«Єдине - це моя іграшка дитяча, яку я забрала з собою, яка відносить мене додому. Решта - тільки одяг» (учасниця 3).

«Я маю український прапорець у кімнаті, привезла з України. А це українську стрічку на руку, я її тут ношу...» (учасниця 5).

На питання, чи бракує їм чогось із речей, ці учасниці відповіли, що їм усього вистачає.

Інші учасниці, які з тих чи інших причин не взяли з собою нічого, окрім одягу, також зазначили, що хотіли би взяти певні речі зі свого дому:

«Я взяла тільки зимові речі. Я дуже хотіла взяти багато речей з собою, особливо фотографії з дітьми, сім'єю... Я хотіла взяти два підсвічника, бо я зустрічаю Шабат кожної п'ятниці» (учасниця 2).

«Взяла тільки одяг... Чого конкретно не вистачає і я сумую - це ікони. В мене дуже красиві ікони, я ними дорожу, вони мені потрібні для духовного мого життя» (учасниця 4).

Можна сказати, що для українських мігрантів є важливою присутність у їхньому житті у Великобританії певних знайомих матеріальних речей, які створюють зв'язок із домом. Це можуть бути предмети із старого життя, такі як фотографії близьких людей або улюблені речі, а також національні символи, які допомагають відчувати зв'язок із країною походження: прапорці, вишиванки та інша українська символіка. Здебільшого, окрім подібних значимих речей, українські мігранти беруть тільки необхідні речі,

такі як одяг, що говорить про важливість подібних маленьких речей для українських мігрантів. Тим мігрантам, які взяли з собою подібні речі, більше нічого із матеріальних речей не бракує. Натомість, ті мігранти, які взяли лише одяг, зазначають, що їм не вистачає певної важливої для них речі з дому. Можна зробити висновок, що предмети і речі, які мають для українських мігрантів певне символічне значення, відіграють більшу роль у відтворенні ними відчуття дому, ніж матеріальні речі та предмети, значення яких є виключно функціональним.

3.4. Апропріація простору українськими мігрантами

Усі учасниці так чи інакше використовують простір за межами свого житла: вони ходять на роботу, навчання, відвідують місця соціалізації та місця, пов'язані із природою:

«Для мене має значення, де я живу, працюю, школа, університет... Люблю гуляти в парку, люблю природу побережжя» (учасниця 1).

«Щоб я часто щось відвідувала - такого немає, окрім роботи. В церкву ходжу і бачу частину людей» (учасниця 3).

«В (місто у Великобританії) я люблю наше кафе на березі моря, набережну люблю» (учасниця 4).

«Я ходила в школу англійської. Подобається ходити в кафе з друзями... Іноді ходила на «Культурну Кухню»» (учасниця 5).

Серед причин, із яких відвідування цих місць є важливим для учасниць, учасниці називали корисне проведення часу та спілкування з іншими людьми:

«Бо ти відчуваєш, що не сам. Ти потрібний. Займаєш свій час важливими справами, здобуваєш знання» (учасниця 1).

«...це була просто можливість побачити інших людей, поспілкуватися»
(учасниця 5).

Можна сказати, що апропріація простору за межами житла дає мігрантам можливість проводити час із користю та соціалізуватися в новому суспільстві і за допомогою цього відчувати більшу значимість та приналежність.

Деякі учасниці говорили про відчуття дому, яке в них з'являється під час перебування у певній місцевості у Великобританії, схожій на місцевість у рідному місті:

«Люблю знаходитися біля моря в (місто у Великобританії), я почала купатися взимку. Можливо, це через якийсь зв'язок із Маріуполем. Бо я багато років жила біля моря» (учасниця 2).

«Зараз я відчуваю приблизно таке відчуття (ред. - відчуття дому). Я сиджу в парку, він дуже схожий на парки в Україні.» (учасниця 3).

Таким чином асоціація із домом, яку певна місцевість може викликати в українських мігрантів, є важливим аспектом апропріації простору за межами житла: українські мігранти відвідують місцевість, подібну до певної місцевості в Україні, що асоціюється у них із домом, відтворюючи за допомогою «знайомого» простору відчуття дому.

3.5. Культурна адаптація українських мігрантів

Оскільки соціокультурний контекст у Великобританії має значні відмінності від українського, для того, аби почуватися комфортно в новому середовищі та гармонійно співіснувати з ним, українські мігранти пристосовуються до нових умов, змінюючи власні установки та практики.

На питання про те, що було для них новим у повсякденному житті британців, учасниці називали різні практики, притаманні окремим людям або британському суспільству в цілому:

«Вони миють посуд в милі і не споліскують. Ще вони не миють фрукти й овочі. Не одягають дітей... Мені подобається, що британці багато гуляють, люблять та березуть свою природу» (учасниця 1).

«Те, що вони живуть в будинках, а не квартирах» (учасниця 3).

«В кафе сидять люди похилого віку. Дома відкриті, вони не зашторюють вікна, і ти бачиш, як вони вечеряють, завжди при свічках. Вони всі посміхаються, привітні, мені це дуже подобається» (учасниця 4).

«...вони привітливі, вони завжди посміхаються. Багато п'ють. Їдять зовсім іншу їжу. Одягаються дуже по-різному, але ніхто нікого не засуджує. Можуть ходити з брудною головою» (учасниця 5).

Якщо більшість учасниць називали як позитивні, на їхню думку, практики британців, так і негативні, то одна учасниця на питання про те, що було новим для неї у повсякденному житті британців, описала різні практики британців, включаючи практики, які інші учасниці описували як позитивні, лише в негативному контексті:

«Вони не стрижуть нігті на ногах. В них багато татуювань, велика вага. Вони не піклуються про своє тіло, здоров'я. Самовиражаються через пірсінг і татуювання, непристойний одяг. Багато п'ють і не вважають себе алкоголіками. Дивує, як вони вдягаються взимку, коли холодна погода. Вони всі з соплями... дивно, що тут люди живуть без штор, і ти можеш бачити який в них срач у квартирі, тобто вони засранці і всім це демонструють» (учасниця 2).

Більшість учасниць сказали, що певні подібні речі та звички з часом з'явилися у їхньому житті також:

«Яблука теж почала не мити» (учасниця 1).

«Я тепер живу в будинку, раніше ніколи не жила» (учасниця 3)»

«...я повністю почала робити так само (ред. - як британці), навіть підсвічник купила. Тепер усміхаюся, стала дуже привітна. Я стала їсти більше м'ясного, багато соусів» (учасниця 4).

«Я можу вдягти що завгодно, можу вийти з брудною головою кудись, і почуваюся нормально. Я стала переходити дорогу на червоне світло. Їм боби» (учасниця 5).

Лише одна учасниця, яка описала певні дії, прийняті в британському суспільстві, в негативному контексті, зазначила, що в її повсякденному житті не з'явилося подібних звичок.

Можна припустити, що існує певна залежність між ставленням людини до нового середовища у країні-реципієнті та швидкістю її адаптації: якщо людина позитивно сприймає нове середовище, вона є більш відкритою до нього та легше засвоює нові норми та практики, прийняті в цьому середовищі, а отже і швидше адаптується до нього. Натомість негативне сприйняття нового середовища людиною заважає її адаптації.

Незважаючи на те, що в повсякденному житті учасниць з'явилися певні нові практики, притаманні британцям, більшість учасниць сказали, що все ще продовжують практикувати певні свої старі звички та традиції:

«Все я роблю по-своєму, окрім яблук» (учасниця 1).

«Я у своїх звичках все ще почуваюся українкою. Я харчуюся трохи по-іншому, але стиль той самий: прості продукти, прості страви» (учасниця 3).

Також одна учасниця сказала про те, що почала практикувати певні дії, пов'язані із українськими традиціями, тільки після переїзду до Великобританії:

«Я готую українську їжу... вдома не готувала, а тут почала готувати. Ми святкували Великдень по-українськи» (учасниця 5).

Можна припустити, що подібні практики для українців забезпечують збереження почуття ідентичності та приналежності до нації, слугують зв'язком із Україною та її культурою та нагадуванням про дім.

Окремим аспектом, що сприяє адаптації українських мігрантів у Великобританії, є апропріація віртуального простору.

Відповідаючи на питання про канали комунікації, які вони використовують при спілкуванні із місцевими британцями, учасниці назвали месенджер «Whatsup», який здебільшого використовують самі британці:

«Ми домовляємось через «Whatsup» і тоді зустрічаємось... Його англійці використовують» (учасниця 1).

«З українцями в Україні я спілкуюся в «Телеграм» або «Instagram», а з українцями та британцями в Британії через «Whatsup» або «Instagram»... Бо британці користуються більше «Whatsup»» (учасниця 3).

«З англійцями я спілкуюся через «Whatsup», з українцями через «Телеграм»» (учасниця 5).

Хоча учасниці зазначили, що з іншими українцями в Україні або Україні та Великобританії вони спілкуються через інші канали комунікації, такі як «Телеграм» та «Instagram», при спілкуванні з британцями всі учасниці користуються «Whatsup», оскільки цей месенджер є популярним у британців. Таким чином опанування віртуального простору, в даному випадку популярного серед британців месенджеру «Whatsup», є одним із інструментів адаптації українських мігрантів у Великобританії.

Висновки

Домашня інфраструктура українських мігрантів є комплексним явищем. Відчуття дому українських мігрантів залежить від їхніх уявлень про дім та реальності, в якій вони опиняються, переїжджаючи до Великобританії.

Здебільшого дім для українців - це певний емоційний стан, який залежить від таких факторів, як наявність близьких людей, наявність власного простору та контроль над ним, відчуття приналежності до спільноти тощо. За таких умов відтворення відчуття дому у Великобританії ускладнюється, адже наявності житла для українських мігрантів стає недостатньо для того, щоб вони почувалися як вдома.

Оскільки для українських мігрантів є важливим відчуття приналежності до спільноти, вони будують мережі контактів на новому місці. У відтворенні відчуття дому українськими мігрантами грають роль як британці, так і інші українці. Ставлення та дії британського суспільства по відношенню до української нації має значний вплив на самопочуття українських мігрантів у Великобританії: завдяки відкритості та підтримці з боку місцевого населення українці відчувають себе прийнятими в новому суспільстві, що сприяє відтворенню відчуття дому. Наявність інших українців у житті українських мігрантів також впливає на відчуття дому, оскільки забезпечує певний зв'язок із країною походження.

Незважаючи на те, що хости, в яких живуть українські мігранти, здебільшого позитивно впливають на їхнє самопочуття, українцям важливо мати певний контроль над житлом, у якому вони проживають, а отже, їм важливо жити окремо від господарів житла. Хоча здебільшого відчуття дому залежить від нематеріальних факторів, українські мігранти привозять із собою до Великобританії певні предмети, пов'язані із життям у країні походження - особисті речі або національні символи - які створюють зв'язок із домом.

Певну роль у відтворенні відчуття дому грає простір поза межами житла українських мігрантів, який вони використовують у різних цілях, таким чином надаючи йому певного значення та прив'язуючись до нього. Місця на природі, такі як парки та побережжя, можуть також нагадувати українським мігрантам про певну місцевість в Україні, що асоціюється із домом.

Адаптація українських мігрантів у новому соціокультурному середовищі відбувається частково за допомогою інтерналізації певних норм, прийнятих у британському суспільстві, та перейняття нових практик та звичок британців. Незважаючи на часткову адаптацію, яку проходять українські мігранти у Великобританії, здебільшого вони зберігають свої старі звички та практики, а також опановують нові практики, спрямовані на підтримання зв'язку із домом.

Вивчення того, що для українських мігрантів означає дім, що створює в них відчуття дому, а чого їм навпаки бракує для відтворення дому, а також стратегій, які вони застосовують для того, аби почуватися у Великобританії як вдома, може допомогти покращити політики та програми в країні-реципієнті, спрямовані на створення умов для адаптації та інтеграції українських мігрантів у нове середовище. Успішна інтеграція українських мігрантів матиме позитивний вплив як на них самих, так і на суспільство країни-реципієнта в цілому, оскільки допомагатиме українським мігрантам стати активними членами спільноти й робити свій внесок у розвиток суспільства.

Список джерел і наукової літератури

1. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з учасницею 1 (онлайн, 18.05.2023).
2. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з учасницею 2 (онлайн, 19.05.2023).
3. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з учасницею 3 (онлайн, 19.05.2023).
4. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з учасницею 4 (онлайн, 20.05.2023).
5. Транскрипт інтерв'ю, проведеного з учасницею 5 (онлайн, 20.05.2023).
6. Allen, S. (2008). Finding home: Challenges faced by geographically mobile families. *Family Relations*.
7. Blunt, A., & Dowling, R. (2006). *Home*. London: Routledge.
8. Boccagni, P. (2017). *Migration and the search for home*. London: Palgrave.
9. Bruce, S., Yearley, S. (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. SAGE Publications Ltd.
10. Després, C. (1991). The meaning of home. *The Journal of Architectural and Planning Research*.
11. Feldman, R., & Stall, S. (1994). *The Politics of Space Appropriation. Women and the Environment*.
12. Hage, G. (1997). At home in the entrails of the west: Multiculturalism, ethnic food and migrant home-building. In H. Grace et al. (Eds), *Home/World*. Sydney: Pluto Press.
13. Harvey, L., 2012-23, *Social Research Glossary*, Quality Research International
14. Jacobs, J., & Smith, S. (2008). Living room: Rematerialising home. *Environment and Planning*.
15. Jacobson, K. (2012). Philosophical perspectives on home. In S. Smith (Ed.), *International Encyclopedia of Housing and Home*. London: Elsevier.
16. Merriam-Webster's collegiate dictionary (10th ed.). (1993). Springfield, MA: Merriam-Webster.
17. Miles, J., & Gilbert, P. (2005). *A handbook of research methods for clinical and health psychology*. Oxford University Press UK.
18. Rakoff, R. M. (1977) 'Ideology in everyday life: the meaning of the house', *Politics and Society*.

19. Rapoport, A. (1995). A critical look at the concept «home». In D. Benjamin et al. (Eds.), *The home: Words, interpretations, meanings, and environments*. London: Avebury.
20. Saile, D. (1985). The ritual establishment of home. *Home Environments: Human Behaviour and Environment*.
21. Scott, J. (2014). *A Dictionary of Sociology*. Oxford University Press.
22. Taylor, S. (2015). «Home is never fully achieved ... even when we are in it»: Migration, belonging and social exclusion within Punjabi transnational mobility. *Mobilities*.
23. Werner, C.M., Altman, I., & Oxley, D. (1985). Temporal aspects of homes: A transactional perspective.

Додаток 1. Інструментарій дослідження

Теоретичне питання 1. Уявлення про дім (від того, яке значення людина приписує поняттю «дім», залежить її відчуття дому).

- Що для вас означає дім? Коли ви говорите “мій дім”, про що ви думаєте в першу чергу?
- Чи є наразі місце, яке ви могли б назвати домом? Де воно знаходиться?
- Чи можете ви назвати місце, в якому живете зараз, домом? (Так) - Що створює у вас відчуття дому? (Ні) - Чого вам для цього бракує?
- Чи думали ви колись про ідеальний дім для себе? Якщо так, як би ви його описали?

Теоретичне питання 2. Апропріація простору (перетворення простору на значиме місце сприяє розвитку прив’язаності людини до місця та створення відчуття дому).

- Чи відчуваєте себе тут як вдома? Чи було таке, що ви не почувалися тут як вдома? З чим це було пов’язано? Коли це змінилося?
- Чи є у вашому місті (або Великобританії загалом) місця, в яких ви час від часу буваєте та які для вас мають значення? Які це місця? Чому вони є важливими?
- Якщо ви згадаєте період, коли тільки приїхали у Великобританію, чи були якісь речі в повсякденному житті британців, які були для вас новими (здивували)? Чи з’явилися за час вашого перебування у Великобританії подібні речі (нові практики) у вашому житті? А що ви продовжуєте робити “по-своєму”?

Теоретичне питання 3. Домашній інтер'єр (житло є місцем матеріалізації приналежності).

- Чи був такий момент тут, коли ви відчули, що ви вдома? З чим це відчуття було пов'язане (дім, стосунки, певні простори)? Опишіть цей момент детальніше.
- Чи були у вашому житлі речі (наприклад, предмети меблів, розташування предметів) які ви змінили? Чи це вплинуло на ваше життя та самопочуття в домі та як саме?
- Чи є у вашому інтер'єрі предмети, які ви привезли з собою, які нагадують вам про дім? Що це за предмети та чому вони асоціюються з домом?
- Чого не вистачає у вашому будинку, щоб почуватися в ньому як вдома?

Теоретичне питання 4. Мережа контактів (наявність значущих інших сприяє розвитку в людини відчуття дому).

- Чи є у вас тут важливі для вас люди? Хто ці люди (родичі, друзі, колеги, одногрупники, хости)? Коли з'явилися ці соціальні зв'язки? Чи це вплинуло на те, як ви тут почуваетесь? Як саме?
- Як відбувається ваша з ними комунікація (через які канали комунікації)? Чому ви використовуєте саме такий спосіб комунікації?
- Чи важливо тут для вас спілкуватися з іншими українцями? Чому?
- Чи залишилися у вас близькі люди в Україні? Чи відрізняється ваше спілкування до переїзду у Великобританію і зараз? Як саме?

Заключне питання:

- Ми поговорили про ваше уявлення про дім та відчуття дому у Великобританії. Чи є щось, що ви хотіли б ще додати?